

تأثیر جریان‌های تکفیری تروریستی عراق بر امنیت ژئوپلیتیکی جمهوری اسلامی ایران

سروش امیری^۱

فرشید مافی^۲

حدیث اقبال^۳

چکیده

زمینه و هدف: وجود جریان‌های تکفیری تروریستی و سایر گروه‌های تکفیری تروریستی در کشور عراق می‌تواند در صورت گسترده‌شدن فعالیت این گروه‌ها، در مناطق غرب ایران تأثیر گذار باشد. هدف نویسندگان در این مقاله، بررسی تأثیر جریان‌های تکفیری تروریستی منطقه در امنیت ژئوپلیتیکی ایران است.

روش: این تحقیق از نوع توصیفی-همبستگی به روش پیمایش است. جامعه آماری شامل کلیه اساتید و نخبگان علوم سیاسی شهر تهران است که تعداد ۱۲۵ نفر به عنوان نمونه انتخاب شدند. ابزار جمع‌آوری داده‌ها، پرسشنامه (پرسشنامه‌ای محقق ساخته و مشتمل بر ۳۶ سؤال) است. برای بررسی قابلیت اعتبار پرسشنامه، از اعتبار صوری و جهت‌سنجش پایایی آن از روش آلفای کرونباخ استفاده شده است. پس از گردآوری داده‌ها از بین افراد نمونه، با استفاده از نرم‌افزار SPSS تجزیه و تحلیل داده‌ها صورت گرفته است و با روش مدل‌سازی معادلات ساختاری، با کمک نرم‌افزار Amos، رابطه علی بین متغیرها آزمون شد.

یافته‌ها و نتیجه‌گیری: نتایج تحقیق نشان داد که تأثیر چهار متغیر ژئوپلیتیکی افزایش اختلافات میان شیعه و سنی، صادرات کالا به عراق، امنیت مناطق غرب و خلل در امور زائرین عتبات معنادر است، ولی با توجه به اینکه سطح معناداری متغیر خلل در روابط سیاسی ایران و عراق (۰/۸۸۶) بیشتر از ۰/۰۵ است، معنادار نیست. در بین ۵ متغیر وابسته تحقیق، اختلافات مذهبی میان شیعه و سنی با ضریب رگرسیونی ۰/۳۹۸ دارای بالاترین ضریب رگرسیونی و متغیر خلل در روابط سیاسی ایران و عراق با ضریب ۰/۰۶۳ دارای ضعیف‌ترین ضریب رگرسیونی می‌باشند.

کلید واژه‌ها: تکفیری، تروریستی، عراق، امنیت ژئوپلیتیکی.

۱. دکترای روابط بین‌الملل و عضو هیئت علمی دانشگاه علوم انتظامی امین، نویسنده مسئول:

suroush.jnu@gmail.com

۲. دانش‌آموخته دانشگاه علوم انتظامی امین

۳. دکترای علوم سیاسی و عضو هیئت علمی دانشگاه علوم انتظامی امین

مقدمه

یکی از مسائل مرزی جدیدی که مناطق غرب کشور را تهدید می‌کند، وجود جریان‌های تکفیری تروریستی است. با آغاز تحولات کشورهای عربی از سال ۲۰۱۱ در تونس و گسترش آن به سایر کشورهای عربی منطقه خاورمیانه، ساختار سیاسی-امنیتی منطقه با تغییراتی مواجه شد. گسترش فعالیت‌های گروه شبه‌نظامی جریان‌های تکفیری تروریستی از لحاظ جغرافیایی و اقدامات غیرانسانی، بدون تردید نمی‌تواند بدون هماهنگی و حمایت دستگاه‌های امنیتی کشورهای منطقه و جهان صورت گرفته باشد. با توجه به هزینه‌هایی که برخی کشورهای منطقه از جمله عربستان - یکی از اهرم‌های توازن قدرت در منطقه از جانب غرب - در پی تحولات منطقه پس از سقوط صدام و تحولات عربی خاورمیانه متحمل شده‌اند، ایجاد جنگ نیابتی در مرزهای ایران به دلیل نگرانی از افزایش نفوذ و قدرت ایران و نفوذ امنیتی و اطلاعاتی به کشور، می‌تواند یکی از دلایل تداوم فعالیت این گروه شبه‌نظامی باشد.

بیان مسئله: مرزهای سیاسی، مهم‌ترین عامل تشخیص و جدایی یک واحد متشکل سیاسی از واحدهای دیگر است (میرحیدر، ۱۳۹۳: ۱۴۱) و تأثیر بسزایی در توان اقتصادی و میزان مبادلات بازرگانان کشورهای مختلف با یکدیگر دارند و بدیهی است که امن یا ناامن بودن مرز، تأثیر مستقیم بر شمار و کیفیت کاروان‌های تجاری خواهد داشت و یکی از مهم‌ترین نقش‌ها را در رونق اقتصادی کشور دارا خواهد بود. همچنین، مرزها نماد حاکمیت ملی یک کشور محسوب می‌شوند و حساسیت مردم یک کشور به حفاظت از مرزها و نگهداری از مرز نشینان براساس مرزهای تعریف‌شده نیز شاخصی از حاکمیت ملی است و قلمرو این حاکمیت را مرزها تعیین می‌کنند. خطوط مرزی همچنین نشان‌دهنده حد نهایی اعمال اراده سیاسی حکومت و سطح تماس فضایی دو نظام سیاسی همجوار است (حافظ‌نیا، ۲۰۰۰: ۱۳۴). به عقیده پیتر تیلور، مرز مفهومی از بیرون به درون است و خط‌مشی است که جدایی را نشان می‌دهد (تیلور، ۱۹۸۹: ۷۲). این موارد سبب شده تا توجه به مرزها در برنامه‌ریزی‌های اقتصادی بخش‌های تولیدی و بازرگانی از اولویت و اهمیت حیاتی و اساسی برخوردار شود و در روابط دیپلماتیک کشورهای همسایه، منطقه و حتی فرمانطقه‌ای نیز تأثیرگذار است و

از آنجایی که حریم‌های شناخته‌شده بر اساس میثاق‌های بین‌المللی و حقوق جهانی هستند، عاملی مهم برای ایجاد ثبات و آرامش میان کشورها یا اختلافات و منازعات و ادعاهای ارضی کشورها علیه یکدیگر به حساب می‌آیند (سیمبر، ۱۳۸۵: ۳۹). بر این اساس، مرزها همواره در هر کشوری از اهمیت ویژه‌ای برخوردارند و همین امر نیز سبب می‌شود، حساسیت و نظارت ویژه‌ای بر آن وجود داشته و در صورت وجود تهدیدی برای مرزها، به‌شدت با آن برخورد می‌شود.

وجود جریان‌های تکفیری تروریستی و سایر گروه‌های تکفیری تروریستی در کشور عراق می‌تواند در صورت گسترده‌شدن فعالیت این گروهک، در مناطق غرب ایران تأثیرگذار باشد. کشور ایران و عراق در مسافتی حدود ۱۳۳۶ کیلومتر دارای مرز مشترک می‌باشند و در چند سال گذشته روابط سیاسی-اقتصادی بین دو کشور رونق گرفته است که حضور جریان‌های تکفیری تروریستی در این کشور بر روابط دو کشور مخصوصاً در مرزهای مشترک تأثیرگذار بوده است. لذا با توجه به آنچه ذکر شد، هدف از مطالعه حاضر، بررسی حضور جریان‌های تکفیری تروریستی و تأثیر آن بر مناطق غرب کشور از دیدگاه اساتید و نخبگان علوم سیاسی است.

پیشینه پژوهش

آدمی و نیک‌نام (۱۳۹۵)، در مقاله خود با عنوان «تأثیر تهدیدهای گروه‌های سلفی - تکفیری تروریستی بر امنیت هستی‌شناختی جمهوری اسلامی ایران»، تهدید جریان‌های تکفیری تروریستی را به لحاظ هستی‌شناختی مورد بررسی قرار داده‌اند. نویسندگان مقاله با این فرضیه که ناامنی هستی‌شناختی، علت اصلی تهدید گروه‌های سلفی - تکفیری تروریستی بر ضد امنیت ملی ایران است، نتیجه می‌گیرند که رشد این گروه‌ها با برهم‌زدن رویه‌های عادی سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در منطقه، امنیت هستی‌شناختی ایران را با تهدید روبه‌رو ساخته است. پیشگاهی فرد و همکاران (۱۳۹۳) نیز در تحقیقی به بررسی «جهانی شدن ارتباطات و امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران با تأکید بر مناطق غرب» پرداخته است. به اعتقاد محققان، امروزه امنیت ملی کشورها، تنها با حصاربندی مرزهای ملی و تقویت بنیه‌ی دفاعی تأمین نمی‌شود؛ چراکه امنیت ملی کشورها نه تنها با تهدیدات

سخت‌افزاری، بلکه با تهدیدات نرم‌افزاری مورد هجوم واقع شده است. براساس یافته‌های تحقیق، جهانی‌شدن ارتباطات ضمن کاهش نقش سنتی مرز در کنترل و جداسازی قلمرو کشور ایران از کشورهای همسایه، باعث افزایش ارتباطات ساکنان دو سوی مرزها شده است. این ارتباطات با توجه به مشترکات فرهنگی و زبانی، می‌تواند دارای تبعات منفی و مثبت امنیتی باشد. بر این اساس، توسعه ارتباطات منجر به نفوذپذیری مناطق غرب ایران شده و این کشور را با چالش‌های امنیتی متعددی روبرو کرده است.

احمدی دهکا و پیشگاهی فرد (۱۳۸۹) در تحقیقی به «ارزیابی تهدیدهای امنیت ملی در مناطق مرزی شمال ایران» پرداخته‌اند. به اعتقاد محققان، امنیت ملی مهم‌ترین عنصر پایداری یا تداوم حاکمیت و معرف پیشرفت چشم‌گیر در رابطه میان جامعه و سرزمین است. روشن و سعادت‌ی جعفرآبادی (۱۳۹۱) نیز در تحقیقی به «بررسی نقش و کارکرد کنترل مرز استان خراسان رضوی با افغانستان و تأثیر آن بر امنیت استان» پرداخته‌اند. براساس نتایج تحقیق، یکی از مؤلفه‌های اصلی و تأثیرگذار بر امنیت استان و مرز که می‌تواند به عنوان فاکتور تقویت‌کننده نیز محسوب شود، مقوله معیشت مرزنشینان است. نتایج حاصل از تجزیه و تحلیل پرسشنامه‌ها و مصاحبه با مردم، مسئولان و آمار سازمان‌های داخلی و بین‌المللی، نشان می‌دهد پروژ آ کنترل مرز تأثیر مهمی بر امنیت و متقابلاً معیشت منطقه داشته، به طوری که ۸۷ درصد از مردم و مسئولان سه شهرستان مرزی معتقدند که احداث دیوار بتونی، پاسگاه‌های مرزی و بازارچه مرزی در بخش‌هایی از مرز تأثیر خیلی زیاد و زیاد در ایجاد امنیت منطقه داشته است.

مبانی نظری تحقیق

اندیشه کنترل مرز به شیوه‌های مختلف از جمله احداث دیوار به چندین سده قبل بازمی‌گردد؛ به طوری که در امپراتوری‌های چین و روم به منظور حفاظت امپراتوری از حملات اقوام وحشی، اقدام به کشیدن دیوار می‌کردند. دیوار چین نمونه بارزی از کنترل مرز (به شیوه انسداد فیزیکی) به منظور حراست از سرزمین خود بوده است. با توجه به ویژگی‌های جغرافیایی و راهبردهای کشور و با عنایت به نظام سیاسی، شرایط مرزها، فضاهای داخلی و

محیط پیرامونی، همچنین با در نظر گرفتن تحولات جهانی و منطقه‌ای در رابطه با مدیریت و کنترل مرزی، سه راهبرد اساسی (اخباری، ۲۰۰۹: ۴۳) قابل تدوین است: الف) راهبرد تهدید محور: پایه و مبنای این راهبرد بر تهدیدزا بودن مرزها و مناطق مرزی استوار است و براساس این نگرش، شرایط و وضعیت به گونه‌ای است که تهدیدهای بالقوه و بالفعل خیلی بیشتر از فرصت‌ها است یا اینکه وضعیت و موقعیت برای بهره‌مندی از فرصت‌های مرزی مناسب نیست. بر مبنای این تفکر، شاکله مدیریت و کنترل مرز، در قالب کنترل شدید و به شیوه‌های نظامی و امنیتی شکل می‌گیرد. در نتیجه، مرزها و مناطق مرزی به عنوان مناطق نظامی و امنیتی شکل می‌گیرد و مرزها و مناطق مرزی به عنوان مناطق نظامی و امنیتی تحت حفاظت شدید قرار گرفته و مدیریت آن اغلب در اختیار قوای نظامی و دستگاه‌های امنیتی قرار می‌گیرد (مالیر، ۲۰۱۰: ۲۳۴). ب) راهبرد فرصت محور: تأکید اصلی در این راهبرد براساس بهره‌مندی حداکثری از فرصت‌ها و امکانات مرزی است که سبب توسعه متغیرهای ژئوپلیتیکی، اقتصادی، اجتماعی، و فرهنگی جامعه به ویژه امنیت مناطق مرزی می‌شود و به تبع آن، بسیاری از عوامل تهدید از بین می‌رود. طرفداران این راهبرد معتقدند شرایط، موقعیت جغرافیایی، ارتباطی و ژئوپلیتیکی ایران به‌طور بالقوه منابع و امکانات نامحدودی را در زمینه‌های مختلف اقتصادی، اجتماعی و حتی نظامی - امنیتی در اختیار دارد که در صورت بهره‌مندی و به فعلیت رساندن آن‌ها، نه تنها مناطق مرزی بلکه داخل نیز از این امکانات بهره‌مند شده، در نتیجه شرایط مناسبی برای تولید قدرت و افزایش اقتدار ملی و تحکیم جایگاه منطقه‌ای ایران در جنوب غرب آسیا مهیا می‌شود. ج) راهبرد تلفیقی: نگرش این راهبرد به‌طور ترکیبی به مسائل مرز و مناطق مرزی بوده و جنبه‌های تهدید و فرصت را به‌طور همه‌جانبه در مدیریت مرزی مدنظر دارد. بر مبنای این راهبرد، در عین حال که مرزها و مناطق مرزی دارای ظرفیت‌های مناسب جهت توسعه و تولید قدرت برای کشورها بوده، در کنار آن این مناطق را مصون از تهدید و آسیب نمی‌داند و از جنبه‌های مختلف ممکن است ارزش‌های مادی، سرزمینی و معنوی یک کشور و ملت را به مخاطره بیندازد. بنابراین، این راهبرد برای اداره مرزها و مناطق مرزی ایده‌آل است و راهکارهای مقابله با تهدیدها را در

سرلوحه اجرایی خود قرار می‌دهد. همچنین، زمینه و شرایط شکوفایی ظرفیت‌های موجود و چگونگی بهره‌مندی از این ظرفیت‌ها را جزء خط‌مشی اجرایی می‌داند. بر مبنای این راهبرد، بهترین شیوه برای مرزها و مناطق مرزی، مدیریت ترکیبی است (ماندل^۱، ۱۹۹۴: ۴۴).

نگاه گروه‌های سلفی‌گرای جهادی به جنگ و جهاد فرآیندمحور است و نه پیشرفت‌محور؛ به این معنا که در نظر آن‌ها جنگ با دیگران هویتی و مذهبی طولانی است و تا روز قیامت ادامه دارد. بدیهی است در چارچوب این نگاه، دلسردی در رویکردها و عمل‌گرایی در کنش‌های سلفی‌گرایان جهادی جایگاه اندکی دارد (میشائیل جکینز، ۲۰۱۷). یکی دیگر از مفروضات بنیادین نظریه واقع‌گرایی تدافعی، نقش تعدیل‌کننده‌های ساختاری از قبیل موازنه تهاجمی-دفاعی، همجواری جغرافیایی و دسترسی به مواد خام و مهم‌تر از همه، سیاست داخلی در محدودسازی اثربخشی واکنش دولت‌ها به محیط بین‌المللی است (تالیافرو^۲، ۲۰۰۱: ۱۳۲).

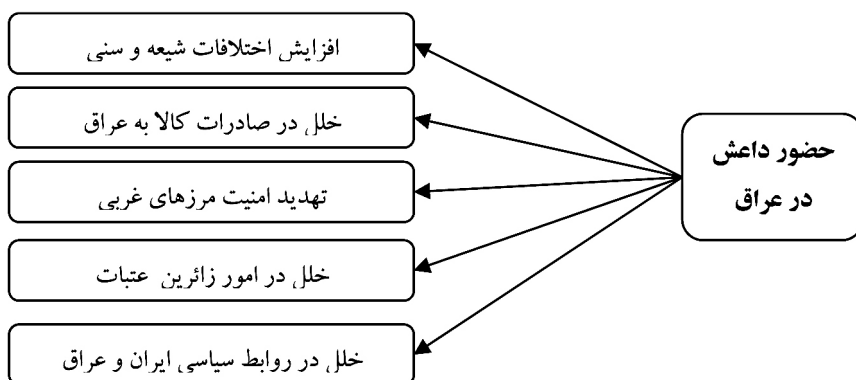
در رئالیسم تدافعی، دولت‌ها می‌توانند از طریق ایجاد موازنه قدرت از عهده عمده تهدیدهای خارجی برآیند. بنابراین، تنها در شرایط ترسناک یا از طریق دولت‌های شرور غیرعقلانی است که در محیط بین‌المللی خشونت ایجاد می‌شود. بر این اساس، از منظر رئالیسم تدافعی سیاست خارجی دولت‌ها از واکنش‌های مسالمت‌آمیز به عوامل سیستمی تشکیل می‌شود (روز^۳، ۱۹۹۸: ۱۵۳). بنابراین، امنیت در نگاه تدافعی‌ها برابر است با برخورداری از قدرت کافی برای ایجاد موازنه؛ تازمانی که موازنه برقرار است، امنیت نیز وجود دارد. اگر کشوری قصد بر هم زدن امنیت و موازنه را داشته باشد، کشورها بایستی برای کسب امنیت، اقدام به افزایش قدرت و دستیابی به موازنه جدید کنند (کریشنر^۴، ۲۰۱۰: ۵). در این چارچوب باید گفت ظهور جریان‌های تکفیری تروریستی در عراق و سوریه، تبعات مختلفی در خاورمیانه و سپس در اغلب نقاط دنیا به همراه داشت. کشورهای گوناگونی با پدیده جریان‌های تکفیری تروریستی درگیر شده و به‌ناچار در مقابل آن به تدابیر مختلفی دست زدند. در این میان، جمهوری اسلامی ایران به‌طور مستقیم با جریان‌های تکفیری تروریستی در تقابل قرار

1. Mandel
2. Taliaferro
3. Rose
4. Kirshner

گرفت؛ زیرا جریان‌های تکفیری تروریستی علاوه بر تضعیف دولت‌های شیعی سوریه و عراق، تهدیدی امنیتی و ایدئولوژیکی نیز برای ایران به شمار می‌رود. لذا جمهوری اسلامی ایران برای مقابله با این گروه‌های تروریستی به ارائه راهکارهایی مبادرت ورزید. حضور جدی جمهوری اسلامی در سوریه و عراق، نه تنها با هدف بالا بردن ضرب امنیت ملی کشور در برابر تهدیدهای خارجی صورت می‌گیرد، بلکه جایگاه قدرت منطقه‌ای جمهوری اسلامی را به نحو فزاینده‌ای ارتقا می‌بخشد.

فرضیه‌ها

- حضور جریان‌های تکفیری تروریستی بر افزایش اختلافات میان مذاهب شیعه و سنی تأثیرگذار است.
- حضور جریان‌های تکفیری تروریستی بر صادرات کالا به عراق تأثیرگذار است.
- حضور جریان‌های تکفیری تروریستی بر تهدید امنیت مناطق غرب کشور تأثیرگذار است.
- حضور جریان‌های تکفیری تروریستی بر ایجاد خلل در امور زائران عتبات تأثیرگذار است.
- حضور جریان‌های تکفیری تروریستی بر ایجاد خلل در روابط سیاسی ایران و عراق تأثیرگذار است.

شکل ۱ - مدل مفهومی تحقیق

روش تحقیق

پژوهش حاضر بر حسب هدف از نوع پژوهش‌های کاربردی است و از لحاظ ماهیت از نوع تحقیقات توصیفی-همبستگی است که با استفاده از روش پیمایش داده‌های تحقیق گردآوری شده است. جامعه آماری این پژوهش را کلیه اساتید و نخبگان علوم سیاسی دانشگاه‌های شهر تهران تشکیل می‌دهند که آمار دقیقی از تعداد این افراد در دسترس نیست. لذا در این مطالعه با توجه به در دسترس نبودن تعداد افراد جامعه آماری و با رویکرد به جدول نمونه کرجسی مورگان که حجم نمونه برای جوامع نامشخص و تا بی‌نهایت را ۳۸۴ نفر ذکر کرده است، نمونه آماری تحقیق حاضر ۳۸۴ نفر و در سطح خطای ۰/۰۵ محاسبه می‌شود. اما با توجه به اینکه امکان دسترسی به این تعداد از اساتید امکان‌پذیر نبود، یک سوم (۱۲۵ نفر) از حجم نمونه فوق در نظر گرفته شد. روش نمونه‌گیری در این پژوهش، اقتضایی^۱ است. برای نمونه‌گیری ابتدا لیست دانشگاه‌های شهر تهران (دانشگاه دولتی، آزاد اسلامی، دانشگاه‌های نظامی، پیام نور و غیره) که رشته علوم سیاسی در آن‌ها تدریس می‌شود تهیه شد. سپس با مراجعه به این دانشگاه‌ها و گروه علوم سیاسی، هدف خویش را برای افراد نمونه توضیح داده و پس از جلب رضایت به توزیع پرسشنامه در بین اساتیدی که در گروه حاضر بودند اقدام شد. مهم‌ترین ابزار جمع‌آوری داده‌ها در تحقیق حاضر، پرسشنامه است. پرسشنامه تحقیق حاضر مشتمل بر ۳۶ سؤال است. لازم به ذکر است سؤالات تحقیق در سطح ترتیبی و با طیف لیکرت (۵ گزینه‌ای) است. برای بررسی قابلیت اعتبار پرسشنامه تحقیق از اعتبار صوری استفاده شده که در این راستا ابزار این پژوهش به وسیله ۲ نفر از اساتید دانشگاه مورد تأیید قرار گرفته است. برای سنجش پایایی پرسشنامه تحقیق از روش آلفای کرونباخ استفاده شده و در جریان یک مطالعه مقدماتی پیش‌آزمونی در بین ۱۰ نفر از اساتید علوم سیاسی اجرا شد، سپس داده‌های به‌دست‌آمده با استفاده از نرم‌افزار SPSS و آزمون آلفای کرونباخ تحلیل شد که نتایج حاصله (جدول ۱) نشان می‌دهد ابزار تحقیق از پایایی مطلوب برخوردار است.

1. Convenience

جدول ۱ - ضرب آلفای، میانگین و انحراف معیار متغیرها

متغیرها	میانگین	واریانس	آلفای کروناخ	آلفای کل
وابسته	افزایش اختلافات مذهبی	۱۰,۱	۲,۵۳۱	۰,۷۸
	خلل در صادرات کالا به عراق	۷,۷	۲,۲۶۲	۰,۶۹
	تهدید امنیت مناطق غرب	۱۲,۵	۳,۰۰۷	۰,۷۰
	خلل در امور زائرین عتبات	۱۲,۰	۳,۰۹۴	۰,۸۱
	خلل در روابط سیاسی ایران و عراق	۱۲,۶	۲,۸۱۴	۰,۷۵
مستقل	حضور جریان‌های تکفیری تروریستی	۱۰,۳	۲,۴۷۸	۰,۸۹

یافته‌ها

ژئوپلیتیک^۱ علمی است که به بررسی نقش عوامل محیط جغرافیایی در سیاست و روابط بین‌الملل^۲ پرداخته و نقش عوامل انسانی در این مطالعه را با اهمیت قلمداد می‌کند؛ به‌ویژه در رویکردهای جدید ژئوپلیتیکی که پیوند وثیق آن‌ها با گرایش‌های فرهنگی و تأثیر آن‌ها در مرزبندی‌های سیاسی و جغرافیایی، این اندیشه را در بحث جاری تداعی می‌کند که با توجه به نقش جغرافیایی و ژئوپلیتیکی مرکز جهان اسلام در دنیا و قدرت و پایداری انقلاب اسلامی باید به ایدئولوژی‌های مذهبی در حکم پارامترهای مهم در پیدایش ویژگی‌های ژئوپلیتیکی توجه کرد (سیدنژاد، ۱۳۸۹؛ به نقل از فاضلی نیا، ۱۳۸۵: ۱۸۳-۱۸۲). به تبع این تحول ژئوپلیتیکی، دیگر، مرزبندی‌های سیاسی و جغرافیایی، صرفاً به‌وسیله دولت‌ها انجام نمی‌شود (ملی، ۱۳۸۹: ۴۲). این تصویر، ترکیبی از منابع سنتی و پایدار ژئوپلیتیک با «عناصر متغیر ژئوپلیتیکی» را ترسیم می‌کند که با احتساب معادلات جدید منطقه‌ای، بر کانونی شدن نقش ژئوپلیتیک جمهوری اسلامی ایران دلالت می‌کند. تأکید بر اهمیت تحولات ژئوپلیتیکی از آن‌روست که سرنوشت ایران طی پنج قرن گذشته با چگونگی مناسبات ژئوپلیتیک پیوند خورده است (سجادپور و امیری مقدم، ۱۳۸۸: ۷۴).

در بحث جاری، موقعیت عراق به عنوان متغیر دخیل در نظر گرفته شده و از این‌رو، مناسب است جایگاه حساس و تحول ژئوپلیتیک آن در منطقه نیز مورد اشاره قرار گیرد. این امر از

1. Geopolitics
2. International Relation

آن‌روست که اولاً، عراق همواره به دلیل موقعیت استراتژیکی و منابع زیرزمینی و همچنین قرار گرفتن در تقاطع حساس سه قاره مهم جهان (قاره‌های آسیا، آفریقا و اروپا)، طالب جایگاه ممتازی بوده و طی دهه‌های اخیر، به دنبال کسب رهبری در بین کشورهای عربی منطقه بوده است. ثانیاً، این کشور در نگرش کلان، همواره کانون اصلی دگرگونی‌های ژئوپلیتیک در منطقه خاورمیانه به شمار آمده که وقوع هر تغییر و تحولی در آن، به‌طور مستقیم نقش ژئوپلیتیک ایران و سایر معادلات منطقه‌ای را متأثر می‌سازد. همچنان که بعد از سقوط رژیم صدام، عوامل ژئوپلیتیکی این کشور به‌گونه‌ای جدید و متفاوتی، مبادرت به ایفای نقش کردند؛ به‌طوری که به دنبال این تحولات، ژئوپلیتیک شیعه، معنا و مفهوم جدیدی یافت و با خروج شیعیان از تنگنای تاریخی به مفهوم امتداد جغرافیای سیاسی جدیدی در کشورهای منطقه اطلاق شد که ایران، هارتلند آن به شمار آمد (خسروی، ۱۳۹۰: ۱۸۵). بنابراین، تردیدی نیست که در پی تحولات پس از سال ۲۰۰۳، عراق نقطه عزمی برای تحول در ژئوپلیتیک منطقه و همسایگان به شمار آمده و ضمن متأثر ساختن راهبردهای قدرت‌های بزرگ، به‌صورت واحد سیاسی استثنایی برای ایران درآمده است. مهم‌ترین واقعیت‌های ژئوپلیتیکی و جغرافیایی^۱، مثبت و پیونددهنده در روابط جمهوری اسلامی ایران با عراق را می‌توان در مواردی نظیر همسایگی، اشتراک مذهبی^۲ (اکثریت شیعه)، تجانس فرهنگی و تاریخی^۳، اشتراک منافع^۴ و وابستگی‌های جغرافیایی و ژئوپلیتیک دانست. هرچند تحولات جدید بر مبنای عناصر فوق، ایران و عراق را در مسیر همکاری و همگرایی قرار داده، اما رشد و توسعه آن مستلزم درک واقعیات دیگری است که این موقعیت ژئوپلیتیکی را تهدید می‌کنند. یکی از مهم‌ترین این عوامل، ایفای نقش جریان تروریستی سلفی در عراق است که در تلاقی با عوامل منطقه‌ای و فرمانطقه‌ای از ظرفیت تأثیرگذاری زیادی برخوردار است. از نظر سلفی‌ها و حامیان منطقه‌ای آن، عراق جدید با توجه به نقش فرصت‌ساز شیعیان آن، مهم‌ترین حلقه اتصال استراتژیک ایران به حوزه‌های رقابت و نفوذ در سطح منطقه به حساب می‌آید. به‌ویژه آنکه، در دوره جدید،

1. Geopolitical and Geographical realities
2. Common Religious Tendency
3. Common Cultural and Historical Backgrounds
4. Common Interests

درجه تعاملات دو کشور برای نخستین بار بر محور اتصالات طبیعی فرهنگی و سیاسی بین ملت‌ها و دولت‌ها، به‌طور همزمان قرار گرفته و موجب ارتقای روند همگرایی و همکاری آن‌ها در مناسبات منطقه‌ای نیز خواهد شد (جعفری ولدانی، ۱۳۸۴: ۵۴).

حساسیت روی هویت و ترمینولوژی شیعی، از جمله بارزترین نقاط اشتراک طیف‌ها و گرایش‌های مختلف تروریستی سلفی است. با این تفاوت که طیف معتدل آن، شیعیان را «مسلمانان منحرف و بدعت‌گذار» می‌نامند (قرضاوی، ۲۰۰۸)، اما طیف افراطی بی‌واهمه، تشیع را «دین خودساخته» می‌خوانند. زبان و ادبیات ایدئولوژیک تروریستی سلفی در این باره واجد نوعی نظام نشانه‌شناسی^۱ است که تحلیل گفتمان زرقاوی یا آثار دیگر نظیر کتاب عبدالرحمن عطیه‌الله از نظریه پردازان و چهره‌های شاخص القاعده، نمونه آن است؛ «شیعه نه تنها از مارکین و خارجین از امت است، بلکه متعلق به «دین خودساخته» ای است که هدف نهایی آن از طریق ایران، سلطه بر اهل سنت و به دست گرفتن زمام رهبری امت اسلامی است» (عطیه‌الله، ۲۰۰۸). این تصویرسازی ضد ایرانی و ضد شیعی با بهره‌گیری از نشانه‌شناسی فرهنگی، همه‌روزه در عراق در حال به‌روز شدن است. به‌ویژه پس از سال ۲۰۰۳ از نظر سلفی‌ها، عراق از دست «اسلام راستین» خارج شده و به دست «رافضیان شیعه» افتاده است (خسروی، ۱۳۹۰: ۵۴). سخنگوی داعش ابومحمد العدنانی در تهدید علیه ایران اظهار کرده بود که داعش می‌تواند و می‌خواهد که ایران را به باتلاقی از خون تبدیل کند و ایران بدترین دشمن داعش محسوب می‌شود. در این میان، نوع تحرکات داعش در عراق به‌ویژه در کردستان عراق و مرزهای غربی ایران به‌گونه‌ای بود که جمهوری اسلامی ایران را تحریک می‌کرد تا به‌طور مستقیم در عراق درگیر شود، اما جمهوری اسلامی ایران با هوشیاری به‌موقع، نه تنها درگیر جنگ تمام‌عیار با داعش نشد، بلکه مانع از آن شد که این گروه بتواند حوزه امنیت داخلی کشور را ناامن کند. بخشی از این مصونیت، به هوشیاری و توانمندی و اشراف نهادهای مسئول در جمهوری اسلامی، اعم از نهادهای امنیتی، اطلاعاتی، نظامی و انتظامی بازمی‌گردد که در این حوزه فعالیت کردند و در مقابل حجم بحران تروریستی موجود در مرزهای مختلف کشور، ضریب امنیت مناسبی را برای کلیت کشور فراهم کردند (نجات، ۱۳۹۴: ۳۲). مهم‌ترین نوع سلفی‌گری، تکفیر مسلمانان است و همه جنگ‌های آن‌ها با مسلمانان بوده است. «بر هر شهری که با قهر و غلبه دست می‌یافتند،

خون مردم را مباح می‌دانستند. اگر می‌توانستند آن را جزء متصرفات و املاک خود قرار می‌دادند و در غیر این صورت به غنائمی که به دست آورده بودند، اکتفا می‌کردند» (لک، ۱۳۸۵: ۲۶). دوقطبی کردن و تفسیر فرقه‌گرایانه از تحولات سیاسی منطق بر مبنای شکاف شیعه و سنی^۱، برآمده از این تصاویر ذهنی است که در امتداد خطوط ایدئولوژیک و دیرپای تاریخی انجام می‌پذیرد. در این خصوص، سیاست خارجی عربستان سعودی که همواره به دو تاکتیک سیاست منفعلانه-محتاطانه و بازی‌گردانی در پشت‌صحنه مشهور بود، در بحران‌های عراق و سوریه از این حالت فاصله گرفت و برای اینکه ابتکار عمل را در دو حوزه، یعنی مهار انقلاب‌های عربی و واژگون کردن حکومت شیعیان به دست گیرد، بازی آشکار و فعالانه‌ای را آغاز کرد. تدبیر بن سلمان در این خصوص را می‌توان به جملات تهدیدآمیز وی در قبال جمهوری اسلامی ایران نسبت داد: «ما دامنه‌های جنگ و ناامنی را به مرزهای درونی جمهوری اسلامی ایران خواهیم کشاند». در این راستا، می‌توان به تشدید حمایت از گروهک‌های تروریستی در ناامن کردن مرزهای سیاسی جمهوری اسلامی ایران همچون حمایت از جریان‌های تکفیری تروریستی در حمله تروریستی به تهران و ناامن کردن مرزهای جنوب شرقی و شهادت برخی از مرزبانان ایرانی و نیز توسعه هر چه بیشتر اسلام وهابیسیم در مناطق سنی نشین جمهوری اسلامی ایران اشاره داشت (خان^۲، ۲۰۱۷: ۸). پروفیسور اسد ابوخلیل^۳ در گفت‌وگویی در تأیید حمایت عربستان از گروه‌های تروریستی می‌گوید: «ایدئولوژی عربستان سعودی همان ایدئولوژی جریان‌های تکفیری تروریستی است، حتی اگر سیاست خارجی این دو متفاوت باشد» (پال^۴، ۲۰۱۴: ۲). بر این اساس، مبارزه ایران با جریان‌های تکفیری تروریستی می‌تواند به نفوذ بیشتر آن منجر شود و در مقابل از نفوذ عربستان بکاهد؛ چراکه عربستان علیرغم پیوستن به ائتلاف ضدجریان‌های تکفیری تروریستی، چندان موافق از بین رفتن آن نیست. در واقع مطرح‌شدن مسائل هویتی و مقابله جریان‌های تکفیری تروریستی با شیعه و به‌ویژه ایران، در حمایت عربستان از آن‌ها نقش مهمی ایفاء می‌کند؛ مقابله و مخالفت با تحركات جریانات شیعه و بسیج مردمی شیعیان که با هدایت ایران و سردار سلیمانی انجام می‌گرفت.

1. Shiite-Sunni rift
2. Khan
3. Asad Abu Khalil
4. Pal

تحلیل یافته‌ها

- براساس نتایج آمار توصیفی و با توجه به اطلاعات گردآوری‌شده، ۶۱/۹ درصد از افراد مورد مطالعه را مردان و ۳۸/۱ درصد را گروه زنان شامل می‌شود.

- میزان سن ۳/۴ درصد از افراد نمونه در گروه سنی ۲۵ سال و کمتر، ۳۹/۸ درصد در گروه سنی ۲۶ تا ۳۵ سال، ۴۴/۱ درصد در گروه سنی ۳۶ تا ۴۵ سال، ۱۰/۳ درصد در گروه سنی ۴۶ تا ۵۵ سال و ۲/۴ درصد در گروه سنی ۵۶ سال و بالاتر می‌باشند.

- در ارتباط با میزان تحصیلات نیز میزان تحصیلات ۵۹/۱ درصد از پاسخگویان فوق لیسانس و ۴۰/۹ درصد دکتری می‌باشند.

- همچنین، ۲۳/۷ درصد دارای سابقه کاری ۵ سال و کمتر، ۱۶ درصد ۶ تا ۱۰ سال، ۱۹/۸ درصد ۱۱ تا ۱۵ سال، ۱۵/۴ درصد ۱۶ تا ۲۰ سال و ۱۳/۱ درصد ۲۱ سال و بالاتر می‌باشند.

ضریب همبستگی پیرسون: با توجه به نتایج آزمون کولموگروف - اسمیرنوف مبنی بر نرمال بودن داده‌های تحقیق، به منظور تحلیل فرضیه‌های تحقیق از آزمون‌های آماری پارامتریک (ضریب همبستگی پیرسون، آزمون رگرسیون خطی چندمتغیره و تحلیل مسیر) استفاده شده است که در جدول زیر نتایج ضریب همبستگی تمامی فرضیه‌ها ارائه شده است.

جدول ۲ - آزمون همبستگی پیرسون

نتیجه آزمون	سطح معنی‌داری	ضریب همبستگی	فرضیه
معنادار است	۰/۰۰۰	۰/۵۲۱	حضور جریان‌های تکفیری تروریستی بر افزایش اختلافات میان مذاهب شیعه و سنی تأثیرگذار است.
معنادار است	۰/۰۰۳	۰/۳۶۹	حضور جریان‌های تکفیری تروریستی بر صادرات کالا به عراق تأثیرگذار است.
معنادار است	۰/۰۰۰	۰/۴۸۲	حضور جریان‌های تکفیری تروریستی بر تهدید امنیت مناطق غرب کشور تأثیرگذار است.
معنادار است	۰/۰۰۰	۰/۱۹۰	حضور جریان‌های تکفیری تروریستی بر ایجاد خلل در امور زائرین عتبات تأثیرگذار است.
معنادار نیست	۰/۰۸۹	۰/۰۶۴	حضور جریان‌های تکفیری تروریستی بر ایجاد خلل در روابط سیاسی ایران و عراق تأثیرگذار است.

با توجه به جدول ۲ و با تأکید بر سطح معناداری به دست آمده از ضریب همبستگی پیرسون و میزان همبستگی بین متغیر حضور جریان‌های تکفیری تروریستی و متغیرهای افزایش اختلافات میان شیعه و سنی، صادرات کالا به عراق، امنیت مناطق غرب، خلل در امور زائران عتبات که همگی کمتر از ۰/۰۵ می‌باشند، فرضیه‌های اول تا چهارم تحقیق تأیید می‌شوند. اما با توجه به اینکه سطح معناداری فرضیه پنجم (تأثیر حضور جریان‌های تکفیری تروریستی بر ایجاد خلل در روابط سیاسی ایران و عراق) که بالاتر از ۰/۰۵ است، همبستگی بین این دو متغیر معنادار نبوده و این فرضیه مورد تأیید قرار نمی‌گیرد.

تحلیل رگرسیون چند متغیره

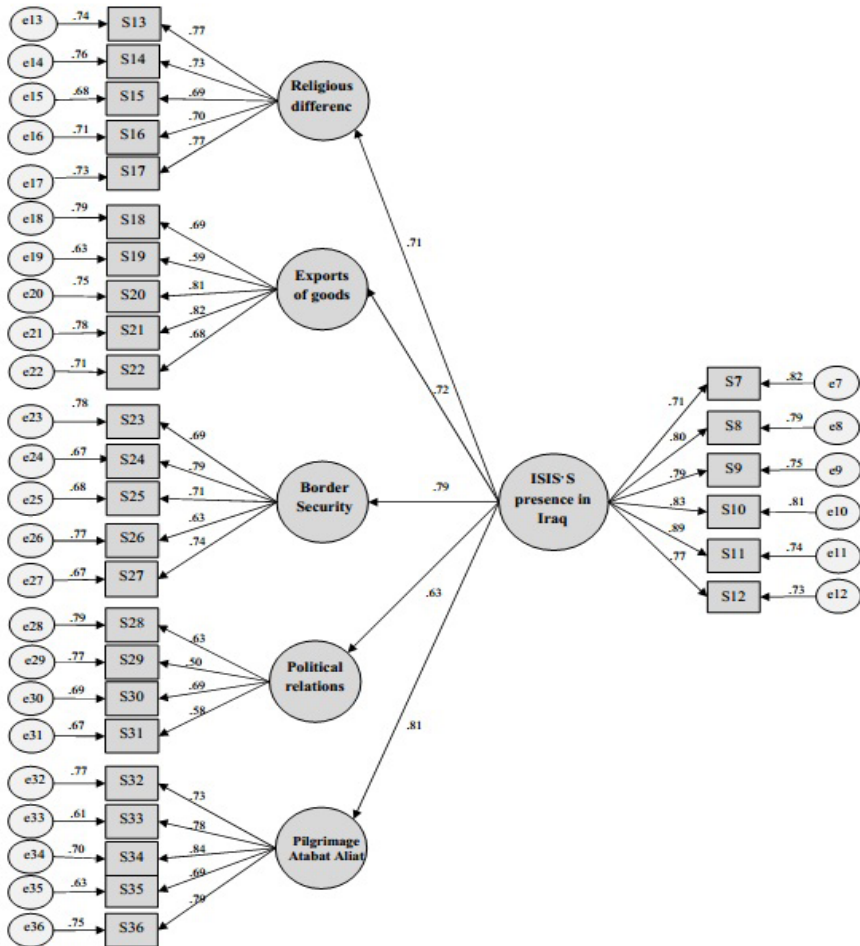
جدول ۳ - رگرسیون خطی چند متغیره

متغیرها	ضرایب استاندارد شده		ضرایب استاندارد شده (Beta)	t	sig	Correlations		
	ضریب رگرسیونی (B)	خطای معیار (Std.Error)				Zero-Order	partial	Part
مقدار ثابت	۰,۶۰۶	۰,۴۱۸	-	۱,۲۴۹	۰,۰۰۰	-	-	-
اختلافات مذهبی	۰,۳۱۱	۰,۱۴۲	۰,۳۹۸	۱,۵۰۶	۰,۰۰۰	۰,۳۲۲	۰,۲۱۸	۰,۱۸۳
صادرات به عراق	۰,۲۰۱	۰,۰۴۴	۰,۲۳۱	۱,۷۷۹	۰,۰۲۳	۰,۲۹۱	۰,۱۰۹	۰,۱۰۷
امنیت مناطق غرب	۰,۲۵۸	۰,۰۴۶	۰,۳۱۲	۰,۶۱۲	۰,۰۰۰	۰,۳۰۹	۰,۰۴۱	۰,۰۳۶
خلل در امور زائران عتبات	۰,۱۱۵	۰,۰۳۹	۰,۱۵۴	۰,۸۹۱	۰,۰۰۱	۰,۳۲۵	۰,۱۱۱	۰,۰۸۹
خلل در روابط سیاسی ایران و عراق	۰,۰۳۰	۰,۰۴۱	۰,۰۶۳	۲,۳۴۱	۰,۰۸۸۶	۰,۳۲۱	۰,۰۸۷	۰,۰۷۴

بر طبق یافته‌های جدول ۳، نتایج رگرسیونی به روش جبری بین متغیر حضور جریان‌های تکفیری تروریستی و متغیرهای وابسته در مدل نهایی ارائه شده شامل ۵ متغیر افزایش

اختلافات میان شیعه و سنی، صادرات کالا به عراق، امنیت مناطق غرب، خلل در امور زائران عتبات و خلل در روابط سیاسی ایران و عراق است. در این بخش، تفسیر ضرایب رگرسیونی براساس ضریب بتا (Beta) انجام می‌گیرد؛ زیرا این آماره نشان‌دهنده ضریب رگرسیونی استاندارد شده متغیر مستقل بر روی متغیرهای وابسته پژوهش است. بنابراین، می‌توان با استفاده از آن، سهم نسبی هر متغیر مستقل در مدل را مشخص کرد. بررسی سطح معناداری متغیرها نشان می‌دهد که از دید پاسخگویان تأثیر حضور جریان‌های تکفیری تروریستی بر چهار متغیر افزایش اختلافات میان شیعه و سنی، صادرات کالا به عراق، امنیت مناطق غرب و خلل در امور زائران عتبات معنادار است. اما با توجه به اینکه سطح معناداری متغیر خلل در روابط سیاسی ایران و عراق (۰/۸۸۶) بیشتر از ۰/۰۵ است، تأثیر حضور جریان‌های تکفیری تروریستی بر این متغیر مورد تأیید قرار نمی‌گیرد. همچنین، در بین ۵ متغیر وابسته تحقیق، اختلافات مذهبی میان شیعه و سنی با ضریب رگرسیونی ۰/۳۹۸ دارای بالاترین ضریب رگرسیونی و متغیر خلل در روابط سیاسی ایران و عراق با ضریب ۰/۰۶۳ دارای ضعیف‌ترین ضریب رگرسیونی می‌باشند.

مدل ساختاری پژوهش: پس از مراحل تصدیق مدل اندازه‌گیری و محاسبات روایی سازه و تشخیصی در این مرحله، می‌توان به آزمون روابط بین سازه‌های تحقیق پرداخت. به این منظور مدل موردنظر در نرم‌افزار پیاده شد و با روش مدل‌سازی معادلات ساختاری، با کمک نرم‌افزار Amos رابطه علی بین متغیرها آزمون شد.

CMIN=425.844 D.F= 152 P=0.000 CMIN/DF=2.77 TLI=0.962 CFI=0.957 PNFI=0.812
PCFI=0.813 RMSEA=0.041

نمودار ۱ - مدل ساختاری تحقیق

با توجه به اینکه مقدار ریشه دوم برآورد واریانس خطای تقریب برای مدل ساختاری تحقیق (۰/۰۴۱) و کمتر از ۰/۰۸ گزارش شده است، لذا جهت استفاده از این سازه در طراحی مدل ساختاری تحقیق و آزمون فرضیه‌ها به لحاظ آماری نیازی به انجام اصلاحات نیست

و مدل از برآزش خوبی برخوردار است و مدل را می‌توان به لحاظ آماری صددرصد قابل‌اتکا دانست و می‌توان از آن، جهت آزمون فرضیه‌ها استفاده کرد. همچنین، میزان کای‌اسکوئر نسبی یا نسبت کای‌اسکوئر به درجه آزادی ($2CMIN/DF/77$)، شاخص‌های برآزش تطبیقی ۰/۹۵، شاخص‌های مقصد بالای ۰/۸۱ و نیز شاخص خطای تقریب با مقدار ۰/۰۴۱ نشان‌دهنده قابل‌قبول بودن مدل تدوین شده است.

به نظر می‌رسد با سطح بالای انعطاف‌پذیری جریان‌های تکفیری تروریستی، لزوم استمرار مقاومت خشونت‌آمیز به‌عنوان یکی از عوامل اصلی انسجام‌بخشی به جریان‌های تکفیری تروریستی و همچنین پذیرش ظرفیت‌های قابل‌توجه فضای مجازی، «حرکت جریان‌های تکفیری تروریستی به سمت ایجاد سوبه‌های بیشتر مجازی تا سرزمینی» (بالیز و اسمیت^۱، ۲۰۰۵: ۴۸۲) باورپذیر خواهد بود. بسیج نیروهای جهادی ذیل سازمان جریان‌های تکفیری تروریستی بیش از گروه‌های دیگر سلفی‌گرای جهادی بوده است و این واقعیت به خودی خود پویایی‌هایی ایجاد کرده است که می‌تواند به گسترش کنش‌های بازیگران تنها و سلول‌های تروریستی در سراسر جهان با کمک شبکه‌های مجازی بیانجامد. شبکه‌هایی که هم‌اکنون منظر تبلیغی و هم‌اکنون هدایت کنش‌های تروریستی، امکان تبدیل جریان‌های تکفیری تروریستی به یک موجودیت مجازی را فراهم می‌آورند و امنیت مرزهای فضای مجازی در ایران را به مخاطره خواهند انداخت.

پیدایش جریان‌های تکفیری تروریستی، جمهوری اسلامی ایران را با چالش‌هایی متعدد روبه‌رو ساخته است، اما درعین حال، فرصت‌هایی نیز در اختیار ایران گذاشته که در زیر به بعضی از آن‌ها اشاره خواهد شد:

- اسلام انقلابی در مقابل اسلام محافظه‌کار: سیستم‌های غربی و رژیم صهیونیستی، پس از انقلاب اسلامی و برجستگی گفتمان اسلام انقلابی کوشش کردند با طرح گفتمان رقیب، به این گفتمان ایران اسلامی پایان دهند. در این راستا، ارائه اسلام آمریکایی و مدل‌های تحریف‌شده از اسلام از دید کشورهای غربی، بهترین بدیل با بیش‌ترین بهره و کمترین هزینه برای دشمنان اسلام انقلابی بود.

- نمایه شدن گفتمان اسلام محافظه کار خشونت‌ورز با گفتمان غیر خشونت‌گرای انقلابی: یکی از طرفندهایی که همواره غرب و رژیم صهیونیستی، برای مقابله با جمهوری اسلامی ایران و قدرت‌گیری گفتمان اسلام سیاسی به کار می‌برند، تلاش برای تروریستی جلوه‌دادن جمهوری اسلامی ایران و دیگر گروه‌های جبهه مقاومت، به‌ویژه حزب‌الله است. تلاش آمریکا برای معرفی جمهوری اسلامی ایران به‌عنوان یک کشور یاغی، تروریست و تهدیدکننده صلح و امنیت بین‌المللی، نمونه بارز این رفتار محدودکننده است (دهقانی فیروزآبادی، ۱۳۹۲: ۱۲۲؛ رضایی و موسوی، ۱۳۹۶: ۱۴۹-۱۷۴).

- نمایش اقتدار منطقه‌ای ج.ا.ایران: مبارزه با تروریست‌های تکفیری تروریستی، موقعیت و اهمیت نقش ایران را در ایجاد نظم و ثبات منطقه‌ای بیش از هر زمان دیگر به اثبات رساند. حضور جریان‌های تکفیری تروریستی در کشورهای عراق و سوریه، به‌ویژه پس از حمله این گروه تروریستی به ایزدی‌تبارهای عراق، باعث شد تا بیش از چهل کشور دنیا به رهبری آمریکا، ائتلافی نمایشی را ضد جریان‌های تکفیری تروریستی شکل دهند. این اقدام در حالی صورت گرفت که برخی از این کشورها به‌ویژه عربستان، ترکیه، آمریکا، امارات، قطر و انگلیس در تشکیل و تجهیز جریان‌های تکفیری تروریستی نقشی بسیار تأثیرگذار ایفا کردند (لی و سولومان^۱: ۲۰۱۴؛ رضایی و موسوی، ۱۳۹۶: ۱۴۹-۱۷۴). اقدام‌های همه‌جانبه ایران علیه تروریسم به حدی بود که تلاش آمریکا و حامیانش در مبارزه با جریان‌های تکفیری تروریستی، به‌طور کامل در سایه قرار گرفت و رسانه‌های دول مختلف جهان، حتی رسانه‌های غربی بارها از نقش مثبت ایران در این بحران به نیکی یاد کردند. این حضور مقتدرانه و اثرگذار، اقتدار نظامی و سیاسی ایران را در منطقه به همه جهانیان، کشورهای فرامنطقه‌ای و کشورهای نظیر عربستان و ترکیه که به‌شدت با ایران در منطقه جنوب‌غرب آسیا رقابت دارند، ثابت کرد (جانین^۲، ۲۰۱۴).

- علاقه‌مند شدن غرب در تعامل با جمهوری اسلامی ایران در مبارزه با تروریسم:

1. Solomon & Lee

2. Janine

در آستانه برگزاری اولین دور از مذاکرات صلح ژنو، حضور یا عدم حضور ایران در این مذاکرات از مهم‌ترین موارد مورد بحث در میان مخالفان و موافقان بود. روسیه طرح برگزاری نشست ژنو را با حضور کشورهای تأثیرگذار در حل بحران سوریه از جمله ایران، عربستان، قطر و ترکیه پیشنهاد داده بود. با وجود تأکید روسیه و کوفی عنان بر ضرورت شرکت ایران در نشست ژنو، فشار آمریکا باعث شد تا ایران به‌عنوان یکی از بازیگران کلیدی و تأثیرگذار در بحران سوریه در این نشست مشارکت نداشته باشد. در نهایت، از آنچه در ژنو ۱ تدوین شد، حاصلی برای پایان دادن به بحران سوریه به دست نیامد؛ جز آنکه کناره‌گیری بشار اسد و سپردن سوریه به یک دولت انتقالی به شرطی برای حضور در دومین نشست ژنو تبدیل شد. این وضع در دومین دور از مذاکرات نیز ادامه داشت و جمهوری اسلامی ایران به دلیل مخالفت رقبای این دور از مذاکرات نیز حضور نداشت. در واقع، مشروط کردن حضور در ژنو ۲ به پذیرش بیانیه پایانی ژنو ۱ و برکناری بشار اسد سبب شد تا حضور ایران در آن نشست منتفی شود؛ چراکه برای همه آشکار بود که دولت ایران به‌عنوان مدافع دولت قانونی دمشق و مخالف دخالت خارجی در امور داخلی سوریه، هرگز حاضر نخواهد شد این شروط را بپذیرد. با برگزاری نشست ژنو ۳، یکی از تفاوت‌های بسیار مهم آن با دو نشست پیشین، یعنی حضور ایران در این نشست آشکار شد. حضور ایران در ژنو ۳ در حالی بود که تغییری در مواضع ایران نسبت به تحولات سوریه مشاهده نمی‌شد و این مسئله نشان‌دهنده توان دیپلماتیک و قدرت تأثیرگذاری ایران و به رسمیت شناختن این قدرت از سوی طرف غربی در مسائل منطقه‌ای بود (رضایی و موسوی، ۱۳۹۶: ۱۴۹-۱۷۴).

در نهایت، خشونت‌های وحشتناک جریان‌های تکفیری تروریستی خودبه‌خود، موجب کاهش جذب نیرو شد و در نتیجه، زمینه‌های افول آن را فراهم ساخت. در این میان، جمهوری اسلامی ایران با توسل به اندیشه‌های امام خمینی (ره)، الگویی متفاوت را از آنچه تکفیری تروریستی‌ها به نام اسلام، به جهانیان معرفی می‌کردند، ارائه کرده است.

نتیجه‌گیری

پدیده تروریسم تکفیری برخواسته از تحولاتی در روش، انگیزه، اهداف، ساختار سازمانی، ابزار و جغرافیای تروریسم قدیم است. مهم‌ترین ویژگی این پدیده، بهره‌برداری حامیان یا عاملان آن از نمادهای دینی به‌ویژه در مناطق اسلامی است. اقدامات انتحاری، شکل‌گیری گروه‌های تکفیری و تندرو و برهم زدن امنیت کشورهای مختلف به‌خصوص در خاورمیانه از جمله پیامدهای تحول در مفهوم پدیده تروریسم است.

با توجه به بررسی‌های به عمل آمده از لحاظ فیزیکی، گروه‌های تکفیری قدرت چندانی برای به وجود آوردن تهدیدهای امنیتی و امکان ورود به خاک ایران را ندارند. تهدیدی که پیش‌بینی می‌شود بهره‌گیری از برخی نارضایتی‌های اجتماعی، قومی و قبیله‌ای در مناطق غرب، وجود گروه‌های ضدانقلاب مانند پژاک و منافقان در منطقه غرب کشور است.

درگیر کردن ایران در جنگ‌های نیابتی - از جمله نفوذ جریان‌های تکفیری تروریستی به ایران - برای کاهش قدرت و نفوذ ایران در منطقه، از جمله راهبردهایی است که در چند سال اخیر از سوی عربستان و کشورهای حامی آن پیگیری شده است. رشد سریع گروهی شورش‌ی مانند جریان‌های تکفیری تروریستی که خود را پایبند به هیچ یک از قوانین بین‌المللی نمی‌داند و با در اختیار گرفتن بخش‌های وسیعی از شرق عراق و غرب سوریه، آن‌هم در بازه زمانی چندماهه و گسترش اقدامات خود به سایر مناطق، در قالب حرکت‌های خودجوش و متهورانه گروهی تندرو، نمی‌تواند قابل توجه باشد. بدون تردید، اگر پشتیبانی مالی برخی از کشورها از جمله برخی از قدرت‌های غربی و کشورهای حاشیه خلیج فارس نبود، قدرت این گروه بعد از بیش از دو سال می‌بایست کاهش می‌یافت.

اختلال در انتقال کالا و خدمات بین دو کشور ایران و عراق و آلوده کردن مواد وارداتی به کشور می‌تواند برای کشور ایران تهدیدکننده باشند. دیگر اینکه، تفکر و ایده جریان‌های تکفیری تروریستی که در میان ناراضیان و سرخوردگان برخی کشورها طرفدارانی پیدا کرده است، در کشور ما هم باید مسئولان به این امر مهم توجه داشته باشند. اما برای مبارزه با تفکرات گروهک‌های تکفیری - تروریستی و جریان‌های تکفیری تروریستی ابزارهایی لازم است. نخستین ابزار، آشنایی با شاخص‌ها و ملاک‌های تفکر و اقدام‌های تکفیری تروریستی

است. ابزار دوم شناختن مؤلفه‌ها و عناصر تشکیل دهنده تکفیرهاست. پس از به دست آوردن این دو ابزار باید با شناسایی زمینه‌ها و بسترهای ایجاد و رشد تکفیر، به ارائه راه‌حل‌های مقابله با آن پرداخت. همچنین، یکی دیگر از تهدیدهایی که از سوی جریان‌های تکفیری تروریستی مطرح است، وجود زائران پرشمار ایرانی عتبات عالیات است که در صورت افزایش دامنه اقدامات گروهک تروریستی جریان‌های تکفیری تروریستی، تأمین امنیت آن‌ها از مسائل مهم پیش روی ایران است.

به نظر می‌رسد فعالیت گروه‌های تروریستی در منطقه تازمانی که اجماعی برای نابودی کامل آن‌ها وجود نداشته باشد، تداوم داشته باشد. منافع برخی از کشورها در صورت تداوم بحران در خاورمیانه تأمین خواهد شد. بنابراین، خطر تروریسم تا مدت‌ها گریبان‌گیر منطقه خواهد بود.

در بعد منطقه‌ای به نظر می‌رسد تروریسم نوین، بُعدی از منافع ملی جمهوری اسلامی را با تهدید مواجه می‌کند که می‌توان آن را منزلت ایدئولوژیک نامید. در این خصوص باید خاطر نشان کرد که مهم‌ترین عامل تغییر معادله قدرت در مجموعه امنیتی خلیج فارس، تغییر معادلات ایدئولوژیک است.

پیشنهادها

با توجه به اینکه برخی از جریان‌های تکفیری از موقعیت سرزمینی خارج شده‌اند، اما اندیشه و ایدئولوژی جریان‌های تکفیری پابرجاست و در فضای مجازی و اجتماعات و مناسبت‌ها هنوز تأثیرگذار است که نیاز به راهبرد مقابله به آن‌ها ضروری است، اکنون می‌توان به تدوین الزامات راهبرد مقابله با آن و همچنین اقدامات بایسته در این چارچوب پرداخت. در چارچوب الزامات، راهبرد مذکور می‌بایست به‌طور عمده بر پیشگیری و حفاظت مبتنی باشد نه واکنش؛ زیرا تحقق حمله تروریستی از نوع جدید عمده‌تاً خسارات جبران‌ناپذیری بر جای می‌گذارد.

به هنگام واکنش و مقابله در سطح منطقه‌ای، به الزامات مبتنی بر حفظ شأن و منزلت ایدئولوژیک جمهوری اسلامی حتی‌الامکان پایبند باشد. به هنگام واکنش و مدیریت بحران

در سطح داخلی، به الزامات مبتنی بر حراست از روحیه ملی به منظور بازیابی اعتماد عمومی به نهادهای حکومتی و شیوه زندگی اجتماعی توجه کند. همچنین، به هنگام مقابله با گروه‌های تروریستی به ویژه در مقام پیشگیری، هویت محوری و تک‌پایگی آن‌ها را مدنظر داشته باشد. بر این اساس، شش اقدام مشخص در ادامه مقاله پیشنهاد می‌شود که در کنار هم قرارگیری آن‌ها به مثابه قطعات جورچین می‌تواند راهبردی مؤثر و متناسب با موقعیت جمهوری اسلامی ایران در جهت مقابله با اقدامات جریان‌های تکفیری تروریستی باشد. این شش اقدام به ترتیب عبارت‌اند از:

- عملیات پنهان با تأکید بر جریان‌سازی، کنترل و مدیریت فراگیر و رسانه‌ای، مدیریت رویداد به جای مدیریت بحران؛
- پرهیز از هرگونه تنش میان مذاهب شیعه - سنی و افزایش توجه بیشتر به خواسته‌ها و مشکلات به اقلیت‌های مذهبی؛
- برملا کردن اقدامات و تفکرات گروه جریان‌های تکفیری تروریستی با استفاده از فیلم‌ها و مستندهای تأثیرگذار؛
- مقابله با پدیده تکفیری در خارج از کشور به نحوی که میدان درگیری با نیروهای جریان‌های تکفیری تروریستی در دیگر کشورها و با فاصله زیاد از مناطق غرب ایران صورت گیرد؛
- افزایش کمک‌های اطلاعاتی و تجهیزاتی به کشورهای همسایه همچون عراق که با جریان‌های تکفیری تروریستی درگیر جنگند؛
- فرهنگ‌سازی و افزایش توجه به مقابله نرم‌افزاری با جریان‌های تکفیری تروریستی.

منابع

منابع فارسی

- احمدی دهکا، فریبرز و پیشگاهی فرد، زهرا (تابستان ۱۳۸۹). ارزیابی تهدیدات امنیت ملی در مناطق مرزی شمال ایران. آمایش محیط. شماره ۹، صص؟
- آدمی، علی و نیکنام، رضا (۱۳۹۵). تأثیر تهدیدهای گروه‌های سلفی - تکفیری تروریستی بر امنیت هستی‌شناختی جمهوری اسلامی ایران. فصلنامه مطالعات سیاسی جهان اسلام. دوره ۵، شماره ۱۹، صص ۲۴-۱.
- پیشگاهی فرد، زهرا و همکاران (۱۳۹۳). جهانی‌شدن ارتباطات و امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران با تأکید بر مناطق غرب. جغرافیا و آمایش شهری - منطقه‌ای. سال چهارم، شماره ۱۰، صص؟
- جعفری ولدانی، اصغر (۱۳۸۴). چالش‌های نوین امنیتی در خاورمیانه. پژوهش حقوق و سیاست. شماره ۱۴، صص ۲۳-۳۵.
- حافظ نیا، محمدرضا و کاویانی، مراد (۱۳۹۲). افق‌های جدید در جغرافیای سیاسی. تهران: انتشارات سمت.
- خسروی، غلامرضا (۱۳۹۰). چشم‌انداز عراق آینده. تهران: انتشارات پژوهشکده مطالعات راهبردی. چاپ اول.
- دهقانی فیروزآبادی، سید جلال (۱۳۹۲). سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران. تهران: سمت.
- رضایی، رضا و موسوی، صدرالدین (پاییز و زمستان ۱۳۹۶). ظهور جریان‌های تکفیری تروریستی و تأثیر آن بر معادلات منطقه‌ای. فصلنامه جامعه‌شناسی سیاسی اسلام. دوره ۵، شماره ۱۱، صص ۱۴۹-۱۷۴.
- روشن، علی اصغر و سعادت‌تی جعفرآبادی، حسن (۱۳۹۱). بررسی نقش و کارکرد کنترل مرز استان خراسان رضوی با افغانستان و تأثیر آن بر امنیت استان. فصلنامه ژئوپلیتیک. دوره ۸، شماره ۳، صص؟
- سجادپور، سید کاظم و امیری مقدم، رضا (پاییز ۱۳۸۸). نقش سازوکارهای حقوقی در حل و فصل منازعات ژئوپلیتیکی (مطالعه موردی؛ عهدنامه مرزی و حسن همجواری ۱۹۷۵ الجزایر). فصلنامه بین‌المللی ژئوپلیتیک. دوره ۵، شماره ۱۵، صص ۱-۴۰.
- سیدنژاد، سیدباقر (۱۳۹۸). تروریستی سلفی در عراق و تأثیر آن بر جمهوری اسلامی ایران. پایگاه تخصصی سلفی‌شناسی. بازیابی از: <http://alwahabiyah.com/fa/Default>

- سیمبر، رضا (بهار و تابستان ۱۳۸۵). شکل‌گیری همکاری بین‌المللی در مواجهه با تروریسم؛ فرصت‌ها، چالش‌ها و راهکارها. پژوهش علوم سیاسی. شماره ۲، صص؟
- میرحیدر، دره (۱۳۹۳). مبانی جغرافیای سیاسی. تهران: انتشارات سمت.

منابع انگلیسی

- Baylis, John & Smith, Steve (2005). *The Globalization of World Politics, An Introduction to International Relation*, oxford: oxford Up, the Second edition.
- Giovanni, Janine DI (2014). *Nemesis: The Shadowy Iranian Training Shia Militias in Iraq*, November 27, 2014, <http://www.newsweek.com>, retrieved on August 21, 2016.
- Khan, Taimur (2017). *Saudi Prince Mohammed bin Salman's warning to Iran*, The National Press, Retrieved 2018/2/23, and Available at: <https://www.thenational.ae/world/saudi-prince-mohammed-bin-salman-s-warning-to-iran-1.1616/>
- Mandel, Robert (1994). *The changing face of national security*, greenwood press, London: UK.
- Pal, Amitabh (August 27, 2014). *ISIS's Brand of Islam Similar to U.S. Ally's*, The Progressive, Retrieved 2018/2/7, Available at: <http://progressive.org/dispatches/isis-s-brand-islam-similar-u.s.-ally-s/>
- Rose, Gideon (1998). *Neoclassical Realism and Theories of Foreign Policy*, World Politics, Volume 51, Issue 1.
- Taliaferro, Jeffrey W (2001). *Security Seeking under Anarchy: Defensive Realism Revisited*, International Security, vol. 25. No. 3.
- Taylor, B. (1989). *Principles of Politics (Review of international politics)*. Co-Published in the United States of America: by Oxford University Press.
- Kirshner, Jonathan (2010). *The tragedy of offensive realism: classical realism and the rise of china*, European journal of international relations, 2010.